

Existenciálna analytika zúfalstva. K slovenskému prekladu knihy S. Kierkegaarda *Choroba na smrť*

Milan Petkanič

Petkanič, M.: Existenciálna analytika zúfalstva. K slovenskému prekladu knihy S. Kierkegaarda *Choroba na smrť*. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 1.

Søren Kierkegaard: *Choroba na smrť*. Preklad Peter Šajda. Bratislava: Premedia 2018, 176 s.

V roku 2018 slovenského čitateľa zaujímajúceho sa o dielo dánskeho existenciálneho mysliteľa Sørena Kierkegaarda (1813 - 1855) dozaista po dlhšej odmlke potešil preklad jednej z jeho kľúčových kníh - *Choroby na smrť* (*Sygdommen til Døden*) - do slovenčiny. Ide v poradí o tretí (ucelený) Kierkegaardov spis, ktorý bol doposiaľ do nášho jazyka preložený; no pokým prvé dva preklady jeho kníh *Bázeň a chvenie* (2005) a *Bud' - alebo* (2007)^[1] boli výsledkom úsilia dnes už nebohého prekladateľa, nordistu a germanistu Milana Žitného, preklad poslednej knihy je prekladateľským debutom Petra Šajdu.

Titulom „choroba na smrť“ v názve knihy Kierkegaard odkazuje na zúfalstvo, pretože práve zúfalstvo je v jeho očiach tou jedinou chorobou, ktorá vo svojich dôsledkoch vedie k smrti, totiž k večnej smrti. Zúfalstvo ako tému Kierkegaard reflektuje vo viacerých svojich knihách, avšak najkomplexnejšie a najsystematickejšie sa tomuto konceptu venuje práve v spise *Choroba na smrť*. Túto svoju hlavnú „rozpravu o zúfalstve“ vydáva v roku 1849 pod pseudonymom Anti-Climacus, ktorý v jeho pseudonymnej tvorbe reprezentuje „kresťana mimoriadnej úrovne“^[2]. To implikuje, že Kierkegaard v knihe prostredníctvom Anti-Climaca osvetľuje ľudskú existenciu z ideálneho kresťanského uhľa pohľadu.

Ústredným cieľom knihy *Choroba na smrť* je objasnenie a analýza zúfalstva vo všetkých jeho

možných podobách. Tu však treba čitateľa upozorniť na to, že Kierkegaardovo chápanie zúfalstva je veľmi originálne, a nie celkom sa kryje s bežným a psychologickým chápaním tohto pojmu. V bežnom a psychologickom úze máme pod zúfalstvom na mysli v prvom rade pocit (a druhotne aj vedomie) beznádeje a sklúčenosti; v zúfalstve teda pociťujeme nedostatok nádeje či domnievame sa, že nemáme žiadne východisko. Z pohľadu Kierkegaarda je však zúfalstvo predovšetkým chorobou ducha (resp. Ja), nie duše. Kierkegaardov koncept zúfalstva teda nie je psychologický, ale duchovný (týka sa vecí najvyšších a empiricky neuchopiteľných) a existenciálny (súvisí zásadne s jednotlivcovými rozhodnutiami a jeho slobodou, tá je totiž jeho zdrojom). To znamená, že vôbec nemusíme pociťovať zúfalstvo ani si ho byť vedomí, aby sme boli v očiach Kierkegaarda klasifikovaní ako zúfalí. Dokonca môžeme byť šťastní a zároveň vo svetle pravdy zúfalí, pretože šťastie samo k duchovným kategóriám nepatrí[3]. Vzhľadom na to sa nám potom nebude zdať až také prekvapujúce jeho zásadné tvrdenie o univerzálnosti zúfalstva: „niet takého človeka, ktorý by nebol aspoň trochu zúfalý“[4]. Totiž z pohľadu Kierkegaardovej filozofickej antropológie zúfalstvo patrí k základnej štruktúre našej existencie. A tak prostredníctvom existenciálnej analýzy zúfalstva nám v knihe zároveň predstavuje svoj pohľad na štruktúru ľudského Ja.

Hneď úvodná strana hlavného textu zamotá hlavu nejednému čitateľovi. Ako vtipne poznamenáva jeden z popredných komentátorov Kierkegaardovho diela Gordon Marino, istotne podaktorí čitatelia v snahe „prekúsať sa“ a porozumieť prvým riadkom textu „okamžite šmaria knihu naprieč celou miestnosťou“[5]. A predsa je to práve táto prvá strana, ktorá prináša tri zásadné Kierkegaardove tézy. Tieto postihujú tri základné vzťahy, ktoré sú z pre ľudskú bytosť konštitutívne: 1. Človek je syntéza (a teda jednotiaci vzťah) nekonečnosti a konečnosti, časného a večného, slobody a nevyhnutnosti. 2. Ja je vzťah (syntézy), ktorý sa vzťahuje k sebe samému. 3. Ja ako vzťah, ktorý sa vzťahuje k sebe samému, sa zároveň vzťahuje k tomu, čo celý tento vzťah ustanovilo.[6] Všetky tri tézy sú kľúčové pre pochopenie Kierkegaardovej filozofickej antropológie: prvá vypovedá o protikladných póloch, z ktorých každý človek ako človek ontologicky pozostáva, druhá o sebaurčení a slobode, ktorá tkvie v samotných základoch človekovho Ja a činí z neho subjekt vlastnej existencie a tretia o vzťahu k Bohu ako fundamentálnom vzťahu ľudskej existencie, hoci tento vzťah zostáva často nevedomený či zakrývaný. Narušenie ktoréhokoliev z týchto vzťahov vedie u jedinca k vzniku zúfalstva. Vychádzajúc z tejto základnej štruktúry existencie definuje Kierkegaard zúfalstvo jednak ako stav nerovnováhy v rámci zložiek syntézy, jednak ako stav, ktorý charakterizuje výrazom „nebyť sám sebou“ a nakoniec ako opačný stav k viere ako transparentnému vzťahu k Bohu. Nejde tu však o tri rôzne typy zúfalstva, ale o jeho tri základné aspekty: totiž pri každom type zúfalstva dochádza súbežne k rozvráteniu všetkých troch uvedených konštitutívnych pomerov tvoriacich jeho Ja.

Najväčší priestor knihy je venovaný opisu a analýze najrôznejších foriem zúfalstva, a to sa týka oboch jej častí. Kým v prvej časti však Kierkegaard skúma zúfalstvo mimo teologického rámca, v druhej ho skúma práve cez túto optiku, pričom zúfalstvo tu preklasifikuje na hriech. Kniha ako celok je v podstate nozológiou a etiológiou zúfalstva, jej obsahom je teda klasifikácia a deskripcia prejavov a príčin tejto duchovnej choroby. Kierkegaard z diagnostických dôvodov vedie v knihe akoby dvojaký chirurgický rez naprieč Ja, aby tak odhalil rôzne podoby a príčiny tejto duchovnej choroby skrývajúcej sa pod jeho povrchom, pod vonkajšou fasádou jeho zjavu. Kým prvý odhaľuje a opisuje formy zúfalstva z abstraktnej perspektívy, keď skúma možné formy nerovnováhy medzi oboma stranami Ja-syntézy, pričom zúfalstvo sa tu vynára vtedy, ak jedna zo zložiek syntézy prevažuje na úkor druhej, protikladnej (napríklad zúfalstvo nekonečnosti vzniká vtedy, ak nám chýba rozmer konečnosti), druhý skúma formy zúfalstva z pohľadu ich intenzity a hĺbky, a tým definuje jeho jednotlivé stupne. Tie závisia od stupňa vedomia, a to v zmysle vedomia o sebe samom a vedomia o vlastnom zúfalstve. To znamená, že čím viac je v človeku vedomia o sebe samom a vlastnom zúfalstve, tým hlbšie a intenzívnejšie je jeho zúfalstvo, čo platí i naopak: v nevedomosti o Ja, t. j. v bezduchosti je človekovo zúfalstvo najmenšie. Zúfalstvo sa tak v Kierkegaardovom chápaní ukazuje ako jav nanajvýš dialektický: na jednej strane každý nový stupeň zúfalstva je vzostupom na ceste

ducha k sebe samému, na strane druhej zodpovedá stupňom jeho pádu, je totiž zostupom do hlbín hriechu. Dialektická povaha zúfalstva sa ukazuje aj v tom, že hoci je zúfalstvo na jednej strane chorobou ducha, protikladom viery, rovná sa hriechu a človeka vedie napokon až do večného zatratenia, je na strane druhej nevyhnutným krokom na ceste k sebe samému, k viere a k duchovnému uzdraveniu: „zúfalstvo je aj prvým momentom viery“[\[7\]](#). V druhej časti knihy okrem zadenovania a opisu jednotlivých stupňov zúfalstva ako hriechu, ako aj pohoršenia prichádza Kierkegaard s dôležitou definíciou viery so zreteľom na Ja-syntézu: „keď Ja je samo sebou, chce byť samo sebou a priehľadne spočíva v Bohu“[\[8\]](#). Vieru tak Kierkegaard v *Chorobe na smrť* chápe ako stav úplne zbavený zúfalstva a zároveň ako stav, v ktorom sa Ja stáva celkom samo sebou. A v tomto duchu tu Kierkegaard prevoláva svoju slávnú tézu: „veriť je byť“[\[9\]](#).

Choroba na smrť je ako kniha predovšetkým brilantnou analýzou existencie a jej možných spôsobov v pomere k zúfalstvu, ktoré je jej významnou a neodmysliteľnou súčasťou. Nikto pred Kierkegaardom nepreskúmal túto chorobu ducha do takej šírky a hĺbky a do najmenších nuáns ako práve on. Pričom jeho porozumenie existencii a zúfalstvu ako jej štruktúrnemu prvku dôsledne sleduje základné kresťanské východisko, kde Ja stojí vo svojej slobode a nesmiernej zodpovednosti priamo pred Bohom. V tomto smere možno len súhlasiť s názorom Wolfganga Jankeho, podľa ktorého je tento spis „základnou knihou kresťanskej existenciálnej analytiky“[\[10\]](#). Podľa Kierkegaardovho životopisca Petra Rohdeho je to kniha zo všetkých jeho kníh azda najpozoruhodnejšia, ponárajúca sa najhlbšie do hlbín duše človeka[\[11\]](#). Aj vďaka tejto jej pohrúženosti do najskrytejších zákutí ľudskej existencie a vyobrazeniu i tých jej najneobvyklejších podôb je čítanie a plnohodnotné porozumenie textu tejto knihy náročnou cestou vyžadujúcou od čitateľa istú mieru vnútornej skúsenosti a duchovnej zrelosti. Peter Šajda, autor slovenského prekladu, v doslove knihy zasa výstižne charakterizuje jej formu a účel: „Netrpí nijakou filozofickou korektnosťou, naopak, chce sa čitateľa dotknúť na citlivom mieste, chce ho vyrušiť, zatriať ním, vyprovokovať ho... Je (to) smrteľne vážna aj uštipačne satirická kniha.“[\[12\]](#) A ja len dodám, že napriek náročnosti textu a vážnosti ústrednej témy knihy i očividnej autorovej snahe čitateľa rozrušiť či prebudiť, každému, kto túži po tom hlbšie porozumieť vlastnej existencii, stojí rozhodne za to si ju prečítať.[\[13\]](#)

K samotnému prekladu knihy Petra Šajdu mám len zopár poznámok. Treba pripomenúť, že popri ňom už dávnejšie jestvuje aj český preklad v dvoch rôznych vydaniach, a to od prekladateľky Marie Mikulovej-Thustrupovej (jej preklad tejto knihy bol pôvodne publikovaný v roku 1981 za železnou oponou v Mníchove a po jej páde bol v roku 1993 revidovaný a publikovaný v Prahe v spoločnom zväzku so spisom *Bázeň a chvenie*[\[14\]](#)), ktorú možno považovať zásluhou jej prekladov za jednu z priekopníčok prebudenia záujmu o Kierkegarda nielen v Česku, ale vďaka jazykovej a kultúrnej blízkosti i u nás. Keď len letmo porovnáme tieto preklady, môžeme spozorovať jeden výrazný rozdiel: kým Mikulovej-Thulstrupovej preklad je voľnejší, povedzme, viac básnický, čo ho môže robiť miestami pútavejším, Šajdov preklad je oproti nemu viac terminologicky exaktný a konzistentný, čo je zase veľmi dôležitá vlastnosť najmä z perspektívy filozofického čitateľa. Tu by som sa však pozastavil pri zdanlivo spornom prelade jedného termínu, ktorý je pre Kierkegarda zásadný: *opbyggelige* (resp. v tvare podstatného mena: *Opbyggelse*). Týmto výrazom Kierkegaard súhrnne nazýva nepseudonymné, otvorene náboženské spisy (*opbyggelige Taler*), ktoré možno aj s pomocou skorších českých prekladov Kierkegaardových diel preložiť ako „vzdelávajúce rozpravy“, resp. „vzdelávajúce reči“, čím sa však nemieni, že ide o spisy, ktoré majú čitateľovi pomôcť k nadobudnutiu nejakých vedomostí či zručností, ale že ide o spisy, ktoré majú viesť k povzneseniu ducha a rozvoju osobnosti. Šajda oproti tomu uprednostňuje cudzí výraz „formačný“, pričom to aj náležite zdôvodňuje[\[15\]](#). Hoci sám prijímam toto jeho zdôvodnenie ako vecne a sémanticky správne, nemôžem sa ubrániť dojmu istej cudzosti a nepatričnosti tohto termínu v súvislosti s náboženským a osobnostným rastom. No azda je to len môj osobný dojem a otázka zvyku. Na druhej strane, vzhľadom na to, že i výraz „vzdelávajúci“ nie je najšťastnejší, pretože sa dnes spája predovšetkým so získavaním informácií, čo zaiste nie je to, čo pod ním mal Kierkegaard na mysli, natískajú sa tu

i ďalšie možné preklady, napríklad povznášajúci, poučný či pobádajúci.

Na záver môžem konštatovať, že Šajdov preklad *Choroby na smrť* ako jednej z najzásadnejších kníh dánskeho existenciálneho náboženského mysliteľa je rozhodne i vďaka svojej kvalite a snahe o terminologickú precíznosť pre slovenskú odbornú čitateľskú verejnosť významným a prínosným počinom. A určite by som nielen ja osobne privítal, keby Peter Šajda nezostal len pri tomto preklade, ale keby sa odhodlal systematicky nadviazať na započatú prácu Milana Žitného ďalšími prekladmi rozsiahleho a myšlienkovovo bohatého Kierkegaardovho diela.

Literatúra

- KIERKEGAARD, S.: *Bázeň a chvění - Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.
- KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018.
- KIERKEGAARD, S.: *Søren Kierkegaard's Journals and Papers*, vol. 6. HONG, H. V. - HONG, E. H. (eds.) Bloomington; London: Indiana University Press 1978, s. 174.
- JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta 1994.
- MARINO, G.: *The Existentialist's Survival Guide. How to Live Authentically in an Inauthentic Age*. San Francisco: HarperOne 2018.
- PETKANIČ, M.: Zúfalstvo ako existenciál. Nad textom Sorena Kierkegaarda *Choroba na smrť*. In: *Človek a jeho Ja. Od zúfalstva k zmyslu*. (Ed. ŠAJDA, Peter) Trnava: Filozofická fakulta TU v Trnave: Trnava 2020, s. 25 - 59.
- ROHDE, P.: *Kierkegaard*. Olomouc: Votobia 1995.
- ŠAJDA, P.: Príbeh Kierkegaardovej rozpravy o zúfalstve. In: KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 157 - 176.

Poznámky

- [1] Pre úplnosť treba dodať, že ešte pred vydaním slovenského prekladu Kierkegaardovej najrozsiahlejšej knihy *Bud' - alebo vyšli* v Kalligrame samostatne dve časti tohto diela *Zvodcov denník* (2003) a *Rovnováha medzi estetickým a etickým pri utváraní osobnosti* (2006), ktorých preklad je taktiež dielom Milana Žitného.
- [2] KIERKEGAARD, S.: *Søren Kierkegaard's Journals and Papers*, vol. 6. HONG, H. V. - HONG, E. H. (eds.) Bloomington; London: Indiana University Press 1978, s. 174.
- [3] Pozri KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 33.
- [4] KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 29.
- [5] MARINO, G.: *The Existentialist's Survival Guide. How to Live Authentically in an Inauthentic Age*. San Francisco: HarperOne 2018, s. 69.
- [6] Pozri KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 19.
- [7] KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 132.
- [8] KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 95.
- [9] KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 107.
- [10] JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta 1994, s. 28.
- [11] ROHDE, P.: *Kierkegaard*. Olomouc: Votobia 1995, s. 131.
- [12] ŠAJDA, P.: Príbeh Kierkegaardovej rozpravy o zúfalstve. In: KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, 157 - 176, s. 157.
- [13] Viac k analýze zúfalstva u Kierkegaarda pozri moju štúdiu: PETKANIČ, M.: Zúfalstvo ako existenciál. Nad textom Sorena Kierkegaarda *Choroba na smrť*. In: *Človek a jeho Ja. Od zúfalstva k zmyslu*. (Ed. ŠAJDA, Peter) Trnava: Filozofická fakulta TU v Trnave: Trnava 2020, s. 25-59.
- [14] KIERKEGAARD, S.: *Bázeň a chvění - Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993.
- [15] Pozri KIERKEGAARD, S.: *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia 2018, s. 149 - 150 (poznámky prekladateľa).

Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: milan.petkanic@gmail.com